

Кристина Г. Кљајић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, докторанд

Оригинални научн рад
Примљен: 13. 09. 2024.
Прихваћен: 30. 10. 2024.

ПРЕДСТАВЕ ИНВАЛИДНОСТИ У РОМАНУ *ЧЕДОМИР ИЛИЋ* МИЛУТИНА УСКОКОВИЋА

У раду се анализирају представе женске инвалидности у роману *Чедомир Илић*. Инвалидност представља репер-тачку око које се образује нарација (наротивна протеза), којом се карактеризује главни лик и којом је сам роман мотивисан (*Хроми идеали* је наслов прве верзије романа). Инвалидност се у роману доводи у везу са нескладном телесношћу, чудовишћношћу, обескореношћу, изолованошћу, самосвесношћу и слободнијом сексуалношћу. Инвалидност обухвата интердисциплинарно проучавање, стога се гледа, као и сексуалност, у контексту, и као конструкт.

Кључне речи: инвалидност, конструкт, сексуалност, телесност, обескореност, наротивна протеза, *Чедомир Илић*.

Увод

Западна филозофија првасходно вреднује целовитост тела као „места где се идентификује субјект”¹ (Андреје, 2010: 39). У 18. веку тело је схватано као предмет лекарске праксе. Формиран је нови дискурс у чијем је центру било тело као оно које припада пацијенту. Говорило се о болестима, али и о новим, свакодневним ритуалима који би превентивно деловали и омогућавали здравље и виталност тела. Феминистичка историчарака

---

*kristinakkljajic1@gmail.com

¹ Говорећи о телесним белезима и њиховом утицају на телесни интегритет, Андреје закључује: Обележено тело указује на стварне белеге које су други у тело утиснули, с циљем да у њега упишу знак, симбол, означитеља. (Андреје, 2010: 40)

Барбара Дарден у студији *The Woman Beneath the Skin: A Doctor's Patients in Eighteenth-Century Germany*, проучавајући записе доктора из 18. века, пише о праксама посматрања тела као леша. Тврди да су најосновнији биолошки и медицински термини које користимо да опишемо своја тела, било као мушко или женско, здраво или болесно – заиста културне конструкције. (Дарден, 1991: 1–4)

Студије инвалидности, формиране током деведесетих година 20. века, не говоре о индивидуалном, нити медицинском приступу телу. Инвалидност није смештена ван дискурса. Студије инвалидности истражују уклопљеност тела у културу, оне проматрају инвалидност као социјални и културни феномен. Повезане су и са родним студијама,² јер истражују категорију тела унутар друштвених наука. Студије инвалидности су интердисциплинарне по природи и укључују широк спектар хуманистичких дисциплина: књижевност, историју уметности, филозофију, социологију, историју, културолошке студије, постколонијалне студије, лингвистику, феминистичке студије, квир теорију.

Хроми идеали

Говорећи о инвалидности у америчкој књижевности у есеју *Наративна протеза*, Дејвид Мичел и Шерон Снајдер долазе до закључка где је функција инвалидитета у књижевном дискурсу двострука: појављује се као посебно својство карактеризације, али и као метафора (в. Мичел, Снајдер, 2021).

У српској прози модерне, физички инвалидитет везан је за специфичне позиције јунака. Инвалид је онај ко се одваја, он је нешто друго у односу на остале. Тако инвалидитет постаје битна карактеристика јунаковог идентитета. Борислав Станковић у *Божијим људима* у центар ставља маргинализоване јунаке. Они живе на гробљу, функционишу у затвореним заједницама, које су другима недоступне.

Инвалидитет се јавља као део идентитета маргинализованих јунака. Он може представљати и простор у који друштво уписује своје страхове. Тако сцена у којој Софка, у тренуцима снажног еротског набоја ка себи призива мутавог Ванка, из Станковићеве *Нечисте крви*, представља моменат кризе за јунакињу. Ванко не може да говори, па према томе не може никоме ни рећи шта се *замало* догодило. Осим тога, његова немогућност говора представља празно место у које главна јунакиња романа

² Родне студије као и студије инвалидитета проматрају маргинализованост, и о роду, као и о инвалидитету промишљају као о дискурсивном конструкту.

уписује сопствене страхове. Ванкова инвалидност служи да се прикаже унутрашњи сукоб који произилази из снажне еротске жеље и интернализоване патријархалности.

Роман *Чедомир Илић*, објављен 1914. године уписује много новина у српску књижевност. У питању није само први београдски роман, он осим што приказује позицију дошљака, проговара и о позицији дошљакиње (чија је ситуација још комплекснија узимајући у обзир женску позицију унутар патријархалне средине). Као посебно интригантне у овом роману, јављају се представе инвалидности, која су битно обележје једне од главних јунакиња, Беле. Колико је инвалидитет снажно уписан у текст, сведочи и то што је наслов прве верзије романа, који је објављиван у наставцима у београдском часопису *Дело*, гласио – *Хроми идеали*. Зашто је Белина хромост толико битна одлика романа, да мора бити назначена у самом наслову?

Дискурзивну зависност од инвалидитета, Мичел и Снајдер називају *наративном протезом*. Књижевне наративе исписане око инвалидитета покреће „жеља да се надокнади ограничење или да се ограничи расипање” (в. Мичел, Снајдер, 2021). Као пример, наводе причу о Оловном војнику у којој дечак поред двадесет и пет истих војника проналази једног без ноге. Приповедни интерес занемарује оне *идеалне* војнике, а прича креће да се развија око инвалидности као недостатка који треба да се надомести у даљем приповедном току.

Можемо ли, онда, посматрајући роман *Чедомир Илић* говорити о Белиној хромости као о наративној протези читавог текста? Утврђујући на који начин функционише ова *дискурзивна зависност* од инвалидитета, Мичел и Снајдер пишу следеће:

Једноставан приказ наративне структуре може изгледати овако: прво, девијација или означена разлика изложена је читаоцу; друго, наратив утврђује потребу за сопственим постојањем позивајући се на објашњење о настанку и формативним последицама девијације; треће, девијација је пренесена са периферије интересовања и постављена у средиште приче коју треба испричати; и четврто, остатак приче на неки начин рехабилитује или поправља девијацију. (в. Мичел, Снајдер, 2021)

Не можемо говорити о девијацији као о центру приче, прича, дакле, не проистиче из Белине хромости, већ из *онтолошке раскорењености*³

³Крајем 19. и почетком 20. века у српској књижевности фреквентна је фигура дошљака. У процесу премештања из села у град, дошљаци не успевају да се у потпуности прилагоде новој (градској) средини, а стара (сеоска) средина им постаје недоступна. На тај начин учвршћује се позиција обескорењености, односно немогућности припадања друштвеној заједници и повезивања са њом.

главног јунака која је била чест и битан мотив прозе са краја 19. и почетка 20. века. Осим тога, нема ни додатних појашњења у тексту романа који би пружили сазнање о настанку девојчине хромости. Бела се у роману појављује као хрома, а прве слике девојке и њене *сакатости*, преломљене су кроз поглед главног јунака. Када уђе у кућу у Крунској улици, у којој држи часове, јунак ће, поред просторија и намештаја видети и Белу. Недвојива од Беле, налази се и њена хромост:

Све је то Бела испричала Илићу брзо, без везе, задихано, као да је онај младић Краљ Отац или неки активни политичар, какав фактор тих догађаја, којима ће он дати овакав или онакав ток. Она је била врло весела, отварала јако своја нешто бледа уста, заборављала на своју сакатост, храмала око студента, плјескала рукама... (Ускоковић, 2022: 206)

Такође, остатак приче не рехабилитује Белину девијацију, а њена удаја за Чедомира не може бити компензација и надомештање инвалидности.

Зашто је, ипак, Ускоковићу потребна Белина хромост? Да ли је, онда, ова девијација пренесена са периферије у само средиште приче? Прича о Чедомиру Илићу, не односи се према Белиној инвалидности као прича о Оловном војнику која „стоји у протетичком односу према недостајућој ноzi главног јунака” (Мичел, Снајдер, 2021). У првобитни наслов романа, Чедомировим *идеалима* приписује се Белина *хромост*. Представа Белине инвалидности остаје јак периферни мотив, она је потребна тексту као „концептуална слепа мрља” (Грос, 2001: 21), јер Бела је жена, што додатно компликује њену позицију. Инвалидитет, као и женскост су простори у који је друштво уписивало сопствене страхове и кризе. Ова игра речи назначена у наслову, упућује на немогућност испуњења Чедомирових идеала. Идеали обескорењеног бића се, по правилу, не могу достићи, потребно их је „отелотворити” кроз представе инвалидности. Тако Белино тело остаје простор у који се уписују анксиозности обескорењености главног јунака.

Слика инвалидног тела

„Тело је склад”, пише Мишел Бле у предговору *Речника тела*. Реч инвалидитет је латинског порекла (*invalidus*), значи невредан, неспособан, нејак, са маном. Шта бива када се у тело као склад „упише” нејакост, неспособност или мана? Говорећи о белезима унутар исте студије, Бернар Андрије пише:

Термином сакаћења, према класификацији истраживача 19. века, уводи се губитак телесног интегритета. Запад, посебно посвећен идеологији права човека, превас-

ходно ће вредновати целовитост самог тела као места где се идентификује субјект, као неутуђиве површине и материје којом се може располагати. (Андрије, 2010: 39)

Тело са инвалидитетом постаје нескладно, некохерентно, оно омета првобитно успостављени поредак. Оно је, затим, и другачије од осталих тела, инвалидност га чини обележеним. Када се Бела појави у роману, о њеној инвалидности сазнајемо готово одмах: „Она је била врло весела, отварала јако своја нешто бледа уста, заборављала на своју сакатост, храмала око студента, пљескала рукама...” (Ускоковић, 2022: 206). Јунакиња је, дакле, у сваком, сем у моменту у ком њом овладају снажне емоције, свесна своје инвалидности. Она пази на кретања свог *хромог* тела, односно брине о слици сопственог тела. Појам *слике тела* увео је Фројдов савременик Паул Шилдер, то је „појавност тела пред собом: термин који такође показује да, иако пролази кроз чула, то није чиста перцепција: и, мада садржи менталне слике и представе, то није чиста представа” (Мадони, 2010: 411).

Женско тело са инвалидитетом

У Западној филозофији, женска тела и полност сматрали су се лошим, па је често опозиција мушко/женско довођена у везу са опозицијом дух/тело (в. Грос, 2005: 22). Теорије рода и феминистичка критика увиђају да се патријархална репресија делимично оправдава тиме што жене доводи у много блискију везу са телом него мушкарце, испитујући уписе женског тела у текстуално.

А шта се догађа са женским инвалидним телом? Чини се да инвалидност додатно компликује ову позицију, јер су она изложена додатним „уписима”. На тај начин женско тело са инвалидитетом остаје неисписана белина, док истовремено представља и гротескну слику.

Ово се може објаснити уколико у обзир узмемо теорију мушког погледа (*male gaze*) британске феминистичке критичарке и редитељке Лоре Малвеј изложеној у студији *Визуелно задовољство и наративни филм*. Малвеј тврди да су мушкарци творци значења, они посматрају, док су жене оне које су посматране (оне гледају себе како су гледане). Жене са инвалидитетом су често ослобођене тог погледа, ка њима, због њиховог телесног недостатка упућено нешто што можемо назвати *stare* (зурење, поглед препун чуђења). Ако је нормативно тело еротски спектакл, тело са инвалидитетом је „визуелни шок”. (Гарланд Томпсон, 1997: 26). Бела тај поглед све време осећа, па се њен страх чини потпуно јасан и оправдан, када уочи венчања каже: „– Нећу да ми се свет смеје: хрома млада, хрома

млада! – говорила је девојка мајци гласом у којем је одјекивала жалба и прекор. – Тако ми ружно стоји кад играм! ”. (Ускоковић, 2022: 276)

Инвалидно тело младе и лепе жене не уклапа се у очекивања друштва, она то претпоставља, па зато покушава да скрије сопствену сакатост испред Чедомира, који то примећује („И нашто, оно њено подигравање којим је хтела да скрије своју скатаост пред младићем” (Ускоковић, 2022: 209).

Међутим, Бела није у потпуности изложена овом зурењу. Она је лепа, млада и привлачна и то је јасно назначено већ у првом поглављу романа:

Млади човек погледа госпођицу Матовић. Она је седела до њега и посматрала га весело, готово безазлено и у исти мах несташно. Бела је имала бело лице с кожом која се чинила као постављена једва приметним руменилом. Очи су јој биле мајчине: црне, живе, маслинасте, очи као у неке лепе животиње. Коса, још црња од очију, окружавала је њено лице као талас. Њено данашње одушевљење давало јој је израз пуноће, савршенства. Са заокругљеним раменима, која су се погађала под лаком материјом летње блузе, и нежним лицем девојке, чија хромост није допуштала честе изласке на отворено поље и сунце, она се учини младићу слатка и мека као та воћка коју му је нудила. (Ускоковић, 2022: 209).

Ипак њена телесна привлачност не може се одвојити од њене хромости, хромост је недостатак, али и разлог њене лепоте (она је бледа, јер јој инвалидитет не допушта честе изласке ван куће). Инвалидитет тако остаје сенка Белине лепоте и привлачности, али и белина у коју се уписују значења и жеље главног јунака.

Било да је представљена као привлачна млада жена или хрома девојчица, поглед на њу и њено тело, поглед је на њен телесни недостатак, који разара *еротски спектакл*, али му омогућава и да се око њега конституше.

Инвалидност и сексуалност

Јунакињина хромост мења и њен однос према сексуалности. Након једног од љубавних састанака са Чедомиром, Бела ће му казати: „– Дођи ми једне ноћи – рече му она између два пољупца.” (Ускоковић, 2022: 209).

Овај позив, али као и њихови тајни састанци у којима је приказан Белин снажан еротски набој непропраћен осећањем кривице типичним за младе жене тога доба које сопствену сексуалану жељу разумеју као огрешење о интернализоване патријархалне норме, указује на различити начин доживљавања сексуалности од друге јунакиње у овом роману – Вишње Лазаревић. После ноћи проведене са Чедомиром, Вишња осећа кривицу, јер не може „да измири домаће васпитање, патријархални морал и норме понашања, те старинско схватање брака и породице са еманципацијом и новим, модернијим схватањима која су била на снази у Београду” (Бајац,

2016: 241), те Вишња у сфери телесног остаје заточених патријархалних норми.⁴

Бела сасвим другачије разуме сопствену телесност, па се можемо запитати о разлогу другачијег поимања сексуалности. Зашто је Бели дозвољено оно што Вишњи није? Разлози за то се могу пронаћи и у другачијем друштвеном сталежу (Бела припада вишој друштвеној класи, Вишња потиче из сеоске породице), као и начину и месту одрастања (град и село, сеоска и грађанска породица).

Ипак, одговор се може пронаћи у самом доживљају инвалидног тела и јунакињине свести о њему. За разлику од Вишње, која се прибојава погледа других („... питала се шта други мисле о њој. Она је знала да је неко од њених суседа морао приметити кад је ушла с Чедомиром у кућу и кад су толико остали насамо.” (Ускоковић: 270)), Бела остаје ослобођена оваквих страхова, јер њено тело због телесног оштећења друштво не доживљава као у потпуности женско, а самим тим ни довољно привлачно. Ово посебно важи за отежано ходање, пише Гарланд Томпсон због везе „између жена и сексуалности и везе између усправног хода и људскости — што значи да сметње у покретљивости имао нарочиту моћ у размишљању о недостатку и размножавању” (1997: 24), па Бела посебно пази на своје покрете и ход када разговара са Чедомиром.

Објашњавајући поредак Бентамовог архитектонског плана затвора, Фуко у делу *Надзирати и кажњавати*, пише о специфичном паноптичком положају куле унутар ког су заробљеници непрестано посматрани. На исти начин, патријархат посматра женска тела и женску сексуалност са жељом да их контролише, тиме личећи на Бентамов модел затвора. Међутим, на питање о сексуалности жена са инвалидитетом, најчешће се одговара негативно, посматрају се или као „само патуљак” или „богаљ” (Гарланд Томпсон, 1997: 22).

Инвалидна тела друштво не перципира као она која могу испунити улоге намењене женама у потпуности, па се за њих користи термин *rolesness* (одсуство друштвених улога). Бела то осећа, те тежи да испуни улогу љубавнице („– Зато што сте ме пољубили – одговори њен глас, а

---

⁴ „Своју грешку сматрала је за кривицу. Стид ју је било и од самог Илића, а ради њега ради својих родитеља, она је желела бити најбоља жена на свету. Она није признавала себе за свог господара. Она је заборављала прво правило свога новог васпитања: да млада девојка бира себи мужа потпуно свесно. Она се није предавала пред самом собом, она је губила присуство духа и питала се шта други мисле о њој. Она је знала да је неко од њених суседа морао приметити кад је ушла с Чедомиром у кућу и кад су толико остали насамо. Она је полагала на мишљење околине. Било да се с ким сусретне, било да поразговара, очекивала је из првог погледа подсмех, подозрење, осуду” (Ускоковић: 270).

њена насмејана уста, зајапурени образи, њен ђаволасти поглед понављали су немо, а јасно: „Пољуби ме опет... пољуби, пољуби...” (Ускоковић: 254)).

И Чедомир са жупудом прилази Бели. Он не осећа стид и непријатност као са Вишњом („Цело његово поштење усправи се између њега и девојке. Он се сроза с канабета као кривац” (Ускоковић: 262)). Испред њега ће се, болешљиво и хромо дете, претворити у младу жену:

Тада један уздах издиже целе Белине груди. Она баца увис обе руке. Широки рукави од блузе спадоше до рамена. Голе мишице блеснуше кроз собу. И ово дете, сагато, размажено, претвори се у жену, велику, одраслу, снажну, развијену и потпуну. Илић погну главу и спреми се на плусак грдњи. У том тренутку, девојка полете у правцу њега, пребаци му руке преко рамена и обеси се сва о његов врат. Он осети поново њене усне на својим устима и њене груди утиснуте у његове. Он је стеже снажно, грчевито, не мислећи ништа. Под његовом руком увише се витке слабине девојкине. Он пусти. Кад хтеде да загрли поново тај дивни створ што му се подаје, тог неслућеног анђела који га милује својим крилима, девојка се била већ извила из његовог наручја и побегла к вратима од трпезарије. (Ускоковић: 254)

Говорећи о културном делу амричког фрик шоуа Розмери Гарланд Томпсон наводи пример афричке домороткиње из циркуса која је имала на стотине ожиљака на телу, а сваки од њих је представљао чин прељубе, док је култура из које долази налагала да се сто пети овакав ожиљак кажњава смрћу (в. Гарланд Томпсон, 2012: 63). Перформанс који је изводила представљао је спој лепоте, инвалидности, гротескности и девијантности, а западном друштву служио је „као доказ урођене женске сексуалне изопачености, лењости, телесности и апетита” (Гарланд Томпсон, 2012: 63). Иако пренаглашен, овај пример може указати на друштвена и културна уверења о сексуалности и инвалидности. Са једне стране инвалиди су лишени улога љубавника и љубавница, док са друге представљају неисписану белину за читавање еротских жеља других.

Белина хромост и ослобођена телесност са једне стране потребна је као контраст Вишњиној патријархалности, стида и скромности, а са друге стране функционише као простор у „коме се људи (у овом случају главни јунак романа) ослобађају сопствених брига, убеђења или фантазија” (Гарланд Томпсон, 2012: 64)

Инвалидност и простор

Већ први описи куће Матовића, преломљени кроз јунакову свест, садрже и описе Беле и њене хромости:

Према постељи, опет до зида, стајала су два скупочена ормана, изолучена при врху, оштећена употребом на неколико места. Углове су испуњавале неколике столице, с

високим правоугаоним наслоним, превучене кожом. Бела приђе прозору и отвори их обадва. Чедомир је сад могао боље видети салон. Примети велику библиотеку, пуну повезаних књига. (Ускоковић, 2022: 208)

Јунакиња је везана за кућни простор због сопствене инвалидности, она се по њему лако креће, кућни простор је „храм за ритуализацију живота, начин да се заузме и добије власништво над местом” (Аурели, Гвидићи, 2016: 105). Бела остаје чврсто везана за простор дома, јер се ретки изласци ван куће виде и у њеном физичком изгледу (Са заокруженим раменима, која су се погађала под лаком материјом летње блузе, и нежним лицем девојке, чија хромост није допуштала честе изласке на отворено поље и сунце, она се учини младићу слатка и мека као та воћка коју му је нудила.” (Ускоковић: 209)).

Говорећи о односу тела и простора, Питер Брукс пише:

Модерни појам индивидуе обухвата и концепцију приватности као места на коме особа може да се ослободи захтева друштва и култивише несводиво индивидуалну личност. Оно што се најчешће јавља као најспорније, најзанимљивије и најмучније унутар тог приватног простора јесте тело. (2000: 267)

Уколико је било које тело „најспорније, најзанимљивије и најмучније”, шта се догађа са инвалидним, непотпуним, осакаћеним телом – телом које друштво види као ненормативно и другачије? Са једне стране, Бела у кућном простору остаје ослобођена зурења (*stare*), упитног знатижељног погледа других и свести да је неко посматра, док са друге стране, свест о телу и његовом нескладу додатно увећава. Тело постаје напорно, па ће Белина за бегом од куће („– Да је и мени да изађем некуд – рече му Бела једног дана кад тако осташе сами. – Тако бих радо побегла од куће”(Ускоковић, 2022: 302)), заправо бити чежња за ослобађањем од инвалидног тела.

Инвалидност и чудовишност

Постоји велика опасност у изједначавању чудовишности и инвалидности (в. Велисављевић, 2012: 6), иако прво припада категорији људске маште, док друго има везе са друштвеним и историјским контекстом. Описана као лепа и млада девојка, на први поглед се може чинити да Бела у сопственој природи скрива и елементе демонског. Приповедање указује на назнаке зла које постоји у њој („Бела се церила ђаволасто” (Ускоковић, 2022: 252)). И договор око венчања Беле и Чедомира догађа се под необичним околностима:

– Ти га волиш, дакле? — рече меким, поетским гласом. — Ти си сасвим изгубила главу!

– Да; ја га волим... ми се волимо; је л’ те, Чедомире? — одговори девојка узбуђено. Илић осети да је сад дошло оно велико, оно страшно, језиво што је очекивао. Он задрхта јер је то било веће, много теже него што је његова слутња предвиђала. Његов поглед се прошета од Беле ка њеној мајци, па онда паде поново на девојку, а одатле на сто, на зид, на прозорска окна, на затворена врата, као тица која је тражила да се спасе.

– Је ли то истина, господине? — упита га госпа Клеопатра свечано. Било му је јасније него икад да не воли ту девојку, па ипак он превали:

– Да!

Та се реч чу једва; он се напреже и рече поново;

– Да, да.

– Да! — понови фаталну реч још неко у соби.

То је Бела одговарала, мада ју нико није питао, и гледала младића задивљено, угризнуте усне, истурених груди. (Ускоковић, 2022: 252)

Пошто Клеопатра Матовић, Белина мајка, открије да су се њена ћерка и кућни учитељ тајно састајали, венчање ће бити одмах уговорено. Иако то не жели, Чедомир ће ипак рећи другачије („Било му је јасније него икад да не воли ту девојку, па ипак он превали: — Да!” (Ускоковић, 252)). Његову потврду, понавља и неко други у просторији, на први поглед глас зла, који утврђује Чедомирову позицију. Иако се може чинити да Бела одлучује о јунаковој судбини, као и да до његовог суицида долази због венчања са хромом девојком, то ипак није тако. Јунакињина инвалидност за коју браком Чедомир остаје везан само је маска за несрећу и анксиозности обескорењене индивидуе.

Чедомир доживљава Белу као лоше, демонско, као лепо и хромо бића које га одвлачи од његове истинске среће која би се могла пронаћи у љубави и заједничким животом са другом девојком („— Ми бисмо могли бити тако срећни, Илићу, врло срећни... Али Илић, као и сви људи који траже од своје судбине више него што она може дати, бежао је од своје среће, мислећи да трчи за њом. Није прошло ни неколико минута, а он је већ био на улици, сам!” (Ускоковић, 248)).

У њену инвалидност, он уписује сопствене кризе и сопствени доживљај зла у себи и свету:

„Ја често не господарим собом. Ја нисам начисто са собом. Како се то десило?

Ја то нисам хтео. Мене сматрају за мирна човека, али, видиш, ја се питам да ли у мени не живи неки скривени ђаво. Ах, како сам гадан, како сам гадан, боже мој! (Ускоковић, 248)

Инвалидност као обескорењеност

Када Вишња, јунакиња која је такође заљубљена у Чедомира, дозна да се он оженио хромом Белом, она, тужна и бесна, због изгубљене прилике за оставарење љубави, изговара следеће:

- И Чедомир... чудна ми чуда! За њега и јесу којекакви богаљи. Ју, господина – додаде после гласно, па збаци љутито шал са себе.
- Мустра бечка, богаљ је и сам, богаљ, богаљ, богаљ. Лупну пркосно песницом о песницу и понови:
- Богаљ, богаљ, богаљ! (Ускоковић, 2022: 319)

Реч богаљ употребљена је први и једини пут у роману на овом месту, наместо хромости, сакатости. Овакве речи „истичу различитост оштећеног, неспособног, хендикепираног тела” (Велисављевић, 2014: 5), истовремено „стварају нелагодност при коришћењу ових термина (Велисављевић, 2014: 5). Вишња речју *богаљ* описује и Чедомира, па се можемо запитати: Какав је Чедомиров недостатак? Је ли у томе што није могао волети? Или у томе што се оженио хромом девојком?

Иако изречен у љутњи, овај Вишњин исказ нам може открити и нове слојеве читања инвалидности у Ускоковићевом роману, јер је Белина инвалидност и огледало обескорењености главног јунака. По сопственој природи, инвалидна тела имају природну и онтолошку недовршеност, у њему се биће не може до краја настанити, као што и раскорењена индивидуа не може осећати сигурност у свету. Пишући о немогућности насељавања тела са физичким недостатком Ели Клер каже: „Никад нећу пронаћи дом” (Клер, 2015: 10) На исти начин на који се инвалид односи према телу са недостатком (оно није кућа, није целовито, није насељиво, не припада до краја, оно се понаша на неочекиван начин) на тај начин се онтолошки раскорењен јунак односи према свету. Свет је за њега терор. Белина жеља за бегом од куће слична је Чедомировој жељи за бегом из света. За Белу нема лагодности. Напољу изложена погледима других и свешћу о неприпадању, унутар куће испуњена жељом за бегом, она остаје заробљена, одређена инвалидношћу, као и Чедомир обескорењеношћу. Женећи се њоме, он потврђује недостатак сопственог бића. Белина инвалидност је огледало Чедомирове обескорењености.

ЛИТЕРАТУРА

Андрије, Боч, 2020: Бернар Андрије, Жил Боч, *Речник тела*, Београд: Службени гласник.

Бајац, 2016: Љиљана Бајац, *Мотив отуђености у роману српске модерне: крај 19. и почетак 20. века*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.

Брукс, 2000: Питер Брукс, „Тело и приповедање”, *Реч*, бр. 57(3), Београд.

Велисављевић, 2014: Иван Велисављевић, *Предговор у Необочна тела*, Градац бр. (182) Београд.

Гарланд Томпсон, 2014: Роузмари Гарланд Томпсон, „Амерички вашар наказа, 1835-1940” у *Необочна тела*, Градац бр. (182) Београд

Гарланд Томпсон, 1999: Rosemarie Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* Rosemarie Garland Thomson, Oxford University Press.

Грос, 2005: Елизабет Грос, *Променљива тела – ка телесном феминизму*, Београд: Центар за женске студије и истраживања рода.

Клер, 2015: Ели Клер, *Exile and pride: Disability, queerness and liberation*, United States of America: Republished by Duke University Press.

Малвеј, 2010: Лора Малвеј, *Визуелна и друга задовољства*, Београд: Филмски центар Србије.

Мичел, Снајдер, 2022: Дејвид Мичел, Шерон Снајдер, *Наративна протеза*, <https://rizom.rs/2022/05/03/narativna-proteza-dejvid-micel-i-seron-snajder/> (преузето 5.6.2024)

Фуко, 1997: Мишел Фуко, *Надзирати и кажњавати – настанак затвора*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ускоковић 2020: Милутин Ускоковић, *Чедомир Илић и Дошљаџи*, Нови Сад: Матица српска.

Kristina G. Kljajić

REPRESENTATIONS OF DISABILITY IN THE NOVEL
Čedomir Ilić BY MILUTIN USKOKOVIĆ

Summary

This paper analyzes representations of female disability in the novel *Čedomir Ilić*. Disability serves as a focal point around which the narrative is formed (narrative prosthesis), characterizing the main protagonist and providing the novel's central motivation

(the first version of the novel was titled *Lame Ideals*). In the novel, disability is associated with physical disharmony, monstrosity, uprootedness, isolation, self-awareness, and a freer sexuality. Disability is viewed interdisciplinarily, and much like sexuality, it is considered both contextually and as a construct.

Keywords: disability, construct, sexuality, corporeality, uprootedness, narrative prosthesis, *Čedomir Ilić*.